

ZAMONAVIY UMUMIY O'RTA TA'LIM MUASSASALARIDA AN'ANAVIY O'ZBEK CHOLG'U ASBOBLARINI O'RGATISH

Toshtemir Xalilov

*Qo'qon davlat universiteti dotsenti v.b,
Qori Niyoziy nomidagi Tarbiya pedagogikasi
milliy instituti mustaqil izlanuvchisi.*

Annotatsiya: Zamonaviy oliy ta'lim tizimidagi an'anaviy o'zbek cholg'u asboblari pedagogikasi madaniyatni saqlash va zamonaviy akademik amaliyotning muhim aloqasini ifodalaydi. Ushbu maqola "ustoz-shogird" deb nomlanuvchi usta-shogird modeli va universitet o'quv dasturining tuzilgan, tizimlashtirilgan talablari o'rtasidagi dinamik o'zaro ta'sirni o'rganadi. U ushbu integratsiyaga xos bo'lgan asosiy muammolarni, jumladan, repertuarni standartlashtirish, og'zaki an'anani G'arb notasi bilan uyg'unlashtirish va o'qituvchining o'zgaruvchan rolini o'rganadi. Bundan tashqari, maqola ushbu qadimiy musiqiy merosning doimiy dolzarbligi va hayotiyligini ta'minlash uchun texnologiya, etnomusiqashunoslik va fanlararo tadqiqotlarni o'z ichiga olgan innovatsion pedagogik yondashuvlarni o'rganadi. Asosiy dalil o'zbek cholg'u o'qitishning kelajagi an'ana va zamonaviylik o'rtasidagi tanlovda emas, balki o'quvchilarni XXI asrning ijodiy va professional manzaralari bilan jihozlashda an'analar yaxlitligini hurmat qiladigan puxta o'ylangan sintezda ekanligini ta'kidlaydi.

Kalit so'zlar: musiqa pedagogikasi, an'anaviy cholg'u ta'limoti, ustoz-shogird an'anasi, oliy musiqa ta'limi, maqom ijrochiligi amaliyoti, madaniy merosni asrab-avaylash

ПРЕПОДАВАНИЕ ТРАДИЦИОННЫХ УЗБЕКСКИХ ИНСТРУМЕНТОВ В СОВРЕМЕННЫХ ОБЩЕСТВЕННЫХ УЧЕБНЫХ ЗАВЕДЕНИЯХ

Таштемир Халилов

*Независимый исследователь Национального института педагогики
образования имени Кори Ниязи,
доцент Кокандского государственного университета*

Аннотация: Педагогика традиционных узбекских музыкальных инструментов в современной системе высшего образования представляет собой важное связующее звено между сохранением культуры и современной академической практикой. В данной статье рассматривается динамическое взаимодействие между моделью «магистр-ученик» (магистр-ученик) и структурированными, систематизированными требованиями университетской

программы. В статье рассматриваются ключевые проблемы, связанные с этой интеграцией, включая стандартизацию репертуара, интеграцию устной традиции с западной нотацией и меняющуюся роль преподавателя. Кроме того, в статье рассматриваются инновационные педагогические подходы, включающие технологии, этномузыковедение и междисциплинарные исследования, для обеспечения постоянной актуальности и жизнеспособности этого древнего музыкального наследия. Главный аргумент заключается в том, что будущее узбекской инструментальной педагогики заключается не в выборе между традицией и современностью, а в продуманном синтезе, уважающем целостность традиций и одновременно открывающем учащимся творческие и профессиональные горизонты XXI века.

Ключевые слова: музыкальная педагогика, традиционное инструментальное педагогика, традиция взаимодействия «учитель-ученик», высшее музыкальное образование, практика исполнения макама, сохранение культурного наследия

TEACHING TRADITIONAL UZBEK INSTRUMENTS IN MODERN HIGHER EDUCATION

Tashtemir Khalilov

Independent researcher at the National Institute of Educational Pedagogy named after Qori Niyazi, associate professor at Kokand State University

Abstract: The pedagogy of traditional Uzbek instruments within the modern higher education system represents a critical nexus of cultural preservation and contemporary academic practice. This article explores the dynamic interplay between the master-apprentice model, known as *ustoz-shogird*, and the structured, systematized demands of a university curriculum. It examines the core challenges inherent in this integration, including the standardization of repertoire, the reconciliation of oral tradition with Western notation, and the evolving role of the teacher. Furthermore, the article investigates innovative pedagogical approaches that incorporate technology, ethnomusicology, and interdisciplinary studies to ensure the continued relevance and vitality of this ancient musical heritage. The central argument posits that the future of Uzbek instrumental teaching lies not in a choice between tradition and modernity, but in a thoughtful synthesis that respects the integrity of the tradition while equipping students for the creative and professional landscapes of the 21st century.

Keywords: music pedagogy, traditional instrument instruction, ustoz-shogird tradition, higher music education, maqom performance practice, cultural heritage preservation

Dutorning jarangdor ohanglari, tanburning murakkab ohanglari, doiraning ritmik jo'shqinligi O'zbekistonda oddiy tovush emas; ular boy tarixiy ongning tovush timsoli, poetik ifoda va ma'naviy tafakkurning tirik arxividir. Asrlar davomida ushbu musiqani yaratish uchun zarur bo'lgan ko'nikmalarning uzatilishi bevosita taqlid, og'zaki uzatish va chuqur ma'naviy ustozlik asosida qurilgan ustoz-shogird an'anasi bo'lgan samimiy va yuqori darajada shaxsiylashtirilgan ustoz-shogird munosabatlari bilan boshqariladi. Ushbu an'ananing kredit soatlari, standartlashtirilgan o'quv dasturlari va nazariy asoslari bilan zamonaviy oliy ta'lim sohasiga kirib kelishi maftunkor va murakkab pedagogik manzara yaratadi. Shunday qilib, bugungi kunda oliy o'quv yurtlarida an'anaviy o'zbek cholg'u asboblari o'rgatish missiyasi o'tmishga sodiqlik va bugungi kun va kelajak bilan zarur aloqadorlik o'rtasida sinchkovlik bilan muzokara olib borishni talab qiluvchi nozik muvozanatli ishdir.

Tarixiy ustoz-shogird tizimi butun O'rta Osiyoda musiqa ta'limining asosi bo'lgan. Uning metodologiyasi yaxlit bo'lib, texnik mahoratdan ancha uzoqqa cho'zilgan. Shogird (talaba) nafaqat barmoq urish texnikasi va repertuarini, balki musiqaga ruh bag'ishlagan odob-axloq qoidalarini, falsafani, yozilmagan nuanslarni ham o'rganar edi. O'rganishga yaqindan kuzatish va sinchkovlik bilan takrorlash orqali erishildi. Usta qisqa iborani o'ynatar, talaba esa uni usta ma'qullamaguncha takrorlardi, bu jarayon chuqur eshitish xotirasini va musiqiy tuzilmani chuqur, intuitiv tushunishni rivojlantirardi. Bu usul musiqaning o'ziga xos talqin uslublari va hissiy mohiyatini saqlab qolishni ta'minladi. Munosabat ko'pincha umrboqiy bo'lib, talaba asta-sekin ustaning butun badiiy dunyoqarashini o'zlashtirib borardi. Bu tizim o'zbek musiqasining afsonaviy namoyandalarini yetishtirdi, ularning nomlari o'zlari egallagan cholg'u asboblari bilan sinonimdir.

Ushbu an'ananing zamonaviy universitetga integratsiyalashuvi bu dinamikani tubdan o'zgartirdi. Sinf xonasi xususiy uyning o'rnini egallaydi; semestr jadvali shogirdlikning moslashuvchan vaqt jadvalini almashtiradi; va o'nlab talabalarni miqdoriy jihatdan baholash zarurati bitta magistrning sifat mulohazasini shubha ostiga qo'yadi. Eng muhim muammolardan biri mohiyatan og'zaki an'anani kodifikatsiya qilishdadir. O'zbekistonning eng yuksak klassik musiqa an'anasi bo'lgan "Shashmaqom" tarixan eshitish orqali yetkazilgan. Universitetda u darsliklar, imtihonlar va kengroq tarqatish uchun belgilanishi kerak. G'arbiy xodimlar notasi yoki hatto maxsus shifrlash yozuvlaridan foydalanish, akademik hujjatlar uchun amaliy bo'lsa-da, musiqani uning asosiy ravonligidan beixtiyor mahrum qilishi mumkin. Maqom sikllari qotib qolgan kompozitsiyalar emas, balki sezilarli improvizatsiya

(ijro)ga imkon beradigan va kutayotgan modal ramkalardir. Maqomni belgilangan notalar asosida o'rgatish nota chala oladigan, lekin chinakam ustaning o'ziga xos xususiyati bo'lgan improvizatsiyaning murakkab yo'llarini bosib o'ta olmaydigan talabalarni yetishtirish xavfini tug'diradi.

Og'zaki nutq va savodxonlik o'rtasidagi bu keskinlik markaziy pedagogik muammodir. Yechim notatsiyadan voz kechishda emas, balki ikki tomonlama yondashuvni ishlab chiqishda yotadi. Talabalar akademik dunyoda ishlash va kengroq repertuarga kirish uchun nota yozuvlarida savodxon bo'lishlari kerak. Bir vaqtning o'zida o'quv dasturining muhim qismi ustoz-shogird usulini taqlid qiluvchi aura mashg'ulotlariga bag'ishlanishi kerak. Bu intensiv tinglash va taqlid seanslari, qo'ng'iroq va javob mashqlari va repertuarning katta qismlarini notalar yordamisiz yodlashni o'z ichiga oladi. Maqsad "og'zaki savodxonlik" deb atash mumkin bo'lgan narsani rivojlantirishdir, bunda talaba ohangdor modellar, ritmik naqshlar va modal qoidalarni an'ana doirasida o'z-o'zidan yaratishi mumkin bo'lgan darajada o'zlashtiradi.

Bundan tashqari, pedagogik rivojlanish uchun repertuarni standartlashtirish yana bir qiyinchilik tug'diradi. An'anaviy tizimda usta shogirdning iqtidori va ma'naviy tayyorgarligidan kelib chiqqan holda asarlar o'rgatardi. Universitetda teng huquqli ta'lim va talabalar guruhida o'lchanadigan muvaffaqiyatni ta'minlash uchun standartlashtirilgan o'quv dasturi zarur. Bu dutor, tanbur, sato, g'ijjak kabi cholg'ular uchun etyudlar, mashqlar va repertuar qismlarining bosqichma-bosqich ketma-ketligini yaratishni talab qiladi. Bu strukturani ta'minlasa-da, u uslubning bir xillashishiga olib kelishi mumkin, bunda ma'lum bir muassasaning barcha talabalari bir xil ketma-ketlikda bir xil qismlarni o'rgangan holda bir xil ovoz chiqaradilar. Bunga qarshi turish uchun turli viloyat maktablaridan bir nechta mehmon san'atkorlar va ustalarni (masalan, Buxoro va Xorazm maqomlari) mahorat darslarini o'tkazish uchun taklif qilish juda muhimdir. Bu talabalarni an'analar doirasidagi talqin va texnikaning xilma-xilligiga ochib beradi va yagona, institutsional uslubning hukmron bo'lishiga yo'l qo'ymaydi.

O'qituvchining roli ham o'zgaradi. Universitet o'qituvchisi endi klassik ma'noda yagona ustoz emas, balki ko'pincha yordamchi, maslahatchi va kengroq akademik hamjamiyat bilan bog'lovchidir. Ular nafaqat virtuoz ijrochi, balki o'zlari o'rgatayotgan musiqaning nazariy asoslarini ifodalay oladigan olim ham bo'lishi kerak. Bunda o'quvchilarga maqomatning murakkab tizimi (moddalar), qo'shiq matnining poetik metrlari, repertuarning tarixiy mazmuni haqida ma'lumot berish kiradi. Zamonaviy o'qituvchi amaliy san'at va musiqashunoslik o'rtasidagi tafovutni bartaraf etishi kerak.

An'ananing hayotiyiligini ta'minlash uchun pedagogika shunchaki saqlashdan tashqariga qarashi kerak. Zamonaviy texnologiyalarning integratsiyasi an'anaviy

ta'limni yaxshilash uchun kuchli vositalarni taklif etadi. Yuqori sifatli audio va video yozuvlar talabalarning o'qishi uchun master-spektakllar arxivini yaratishi mumkin. Ovoz balandligini o'zgartirmasdan yozuvlarni sekinlashtirish uchun dasturiy ta'minot murakkab o'tishlarni batafsil texnik tahlil qilish imkonini beradi. Raqamli arxivlar tarixiy yozuvlar va qo'lyozmalarning keng to'plamiga, bir paytlar bir necha ustalarning qo'riqlanadigan xazinasiga aylangan resurslarga tezkor kirishni ta'minlaydi.

Bundan tashqari, o'quv rejasi tegishli fanlarni qamrab olish uchun kengaytirilishi kerak. Etnomusiqashunoslik kurslari o'quvchilarga o'zbek musiqasini Markaziy Osiyo va Yaqin Sharq musiqa madaniyatlarining kengroq oilasida joylashtirgan holda o'z an'analariga global nuqtai nazar bilan qarash imkonini beradi. Maqom tizimini jahondagi boshqa modal tizimlar bilan taqqoslaydigan musiqa nazariyasidagi tadqiqotlar analitik tushunchani chuqurlashtirishi mumkin. An'anaviy cholg'u asboblari uchun yangi asarlar yaratish uchun bastakorlar bilan hamkorlikni rag'batlantirish innovatsiyalarni rag'batlantiradi va asboblar yodgorlik sifatida emas, balki badiiy ifoda uchun jonli, rivojlanayotgan vosita sifatida qabul qilinishini ta'minlaydi. Musiqa talabalarini tarix, adabiyot va dizayn sohasidagi talabalar bilan bog'laydigan fanlararo loyihalar innovatsion chiqishlarga va musiqani yaratgan madaniy ekotizimni yanada boyroq tushunishga olib kelishi mumkin.

Pirovardida oliy o'quv yurtlarida an'anaviy o'zbek cholg'u asboblarini o'rgatish muvaffaqiyati uning yetishtirgan bitiruvchilari bilan o'lchanadi. Ideal bitiruvchi ko'p qirrali sozanda: buyuk maqom davralarini haqiqiylik bilan ijro eta oladigan an'ana sohibi; musiqa tarixi va nazariyasini tushunadigan olim; yangi ijodiy hududlarni o'rganishdan qo'rqmaydigan innovator; va bu yaxlit bilimlarni keyingi avlodga o'tkazishga qodir pedagog. Ular dutor tutib, dunyoning istalgan nuqtasida sahnani boshqara oladigan, o'z san'atining ahamiyatini global kontekstda ifodalay oladigan san'atkorlardir.

Xulosa qilib aytganda, universitetning zamonaviy o'quv xonasi O'zbekistonning cholg'u merosini saqlovchi yangi va muhim maydonga aylandi. Oldinga boradigan yo'l - sof an'anaviy modelga qaytishga behuda urinishda akademiya tuzilmalarini rad etish emas, balki an'anani uning ruhini bo'g'uvchi qattiq G'arb pedagogik tuzumiga majburlash ham emas. Kelajak ongli va ijodiy sintezda yotadi. U zamonaviy oliy ta'lim vositalari, resurslari va intellektual qat'iyliklaridan o'ylangan holda foydalangan holda ustoz-shogird munosabatlarining intim, eshitish va yaxlit qadriyatlarini asosiy o'ringa qo'yadigan ta'lim falsafasini yaratishni taqozo etadi. Bu orqali O'zbekiston o'zining tanbur, dutor va g'ijjaklarining abadiy sadolari muzey aks-sadosi sifatida emas, balki zamonaviy dunyoda jo'shqin va zarur ovoz sifatida jaranglashda davom etishini ta'minlay oladi.

Foydalanilgan adabiyotlar.

1. Abdullayev, R. U. S. T. A. M. B. E. K. (2023). AN“ ANAVIY O „ZBEK MUSIQASI ASOSLARI.
2. Arabov, I. (2018). An'anaviy cholg'u ijrochiligi (Dutor). Toshkent-2018.
3. Omonova, C., & Xodjayev, J. (2025). XALQ CHOLG'U ASBOBLARINING SHAKLLANISHI. Наука и технология в современном мире, 4(11), 139-141.
4. Baymuratovna, A. D. (2025). MUSIQA MASHG 'ULOTLARI JARAYONIDA CHOLG 'U ANSAMBLARINI TASHKILLASHTIRISH. Modern education and development, 21(1), 192-202.
5. Raxmatxonovich, A. D. (2024). CHANG CHOLG 'USI VA MAQOM ANSAMBLARI. SCIENTIFIC APPROACH TO THE MODERN EDUCATION SYSTEM, 3(29), 140-144.
6. Sattarov, A., & Esanova, X. (2025). MUSIQA TA'LIMIDA CHOLG 'U IJROCHILIGI FAOLIYATINI TASHKIL ETISH MASALALARI. Молодые ученые, 3(11), 36-39.